Maria Cichońska

Instytut Filologii Słowiańskiej
Uniwersytet Śląski

<http://dx.doi.org/10.18778/8088-249-2.25>

GRAMATYKA WYRAZEM NARODOWEJ TOŻSAMOŚCI (NA PRZYKŁADZIE GRAMATYKI JĘZYKA BOŚNIACKIEGO DŽEVADA JAHICIA, SENAHIDA HALILOVIĆA, ISMAILA PALICIA)

Każda gramatyka jest tym miejscem, w którym spotyka się język z kulturą, w której się on kształtował, rozwijał i funkcjonuje. Jest oczywistym faktem, że każdy rodzaj gramatyki, w tym także gramatyka opisowa, jest jednym z podstawowych czynników, który wyraża i utwierdza tożsamość narodu, który się tym językiem posługuje.

Zasób gramatyk danego języka jest ściśle powiązany także z jego losami, a dokładniej z socjolingwistycznym oraz politycznymi uwarunkowaniami w procesie kształtowania się normy języka ponaddialektalnego. Jeśli losy języka etnicznego bywały trudne, splątane, gdzie język, który był w użyciu nie jednego, a więcej narodów, „od zawsze” znajdował się on w centrum polityki. Towarzyszące temu procesowi z oczywistych powodów posunięcie – opracowanie i wydanie gramatyki deskryptywnej (i zarazem normatywnej) takiego języka spotyka się z różnymi reakcjami i ocenami takich przedsięwzięć. Jednym z najbardziej wyrazistych przykładów takiej złożonej sytuacji językowej pozostawał obszar Bośni i Hercegowiny, która po wojnie bałkańskiej w latach 90. XX w. i rozpadzie Jugosławii na mocy Porozumienia w Dayton uzyskała w 1995 r. państwową niezależność, a wraz z nią w sposób oczywisty prawo do posługiwania się językiem używanym na tym terenie.

Gramatyka opisowa języka bośniackiego została wydana w pięć lat później, w 2000 r. w Sarajewie¹. Wydanie (i przygotowanie) *Gramatyki* poprzedziły intensywne dyskusje, przede wszystkim na łamach czasopism bośniackich i innych państw ościennych. Istotne znaczenie dla wydania *Gramatyki* miała wcześniejsza książka S. Halilovicia *Bosanski jezik*, która ukazała się jesienią 1991 r., tj. niedługo po proklamowaniu niepodległości przez Słowenię i Chorwację (25 czerwca 1991 r.), w bardzo napiętej sytuacji politycznej na terenie Bośni (wojna określana

¹ Dalej w tekście przytaczana jako [*Gramatika* 2000].

jako domowa wybuchła tam 1 marca 1992 r.). Ukazanie się tej monografii było istotnym głosem w sprawie bośniackiej kwestii językowej w sytuacji rozpadu Jugosławii, w której strukturach pozostawała Bosnia i Hercegowina od 1918 r., tj. od utworzenia Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców (Kraljevina SHS). W istotnym zakresie przygotowała ona grunt pod koncepcję przyszłej gramatyki opisowej współczesnego języka literackiego.

Gramatyka języka bośniackiego, której autorami są językoznawcy z Bośni, lingwiści z Uniwersytetu w Sarajewie – Dževad Jahić, Senahid Halilović, Ismail Palić – jest gramatyką przede wszystkim opisową języka współczesnego standardowego, funkcjonującego zgodnie z bośniackimi zasadami pisowni i ortografii (Pravopis), chociaż, jak wynika z natury gramatyki opisowej, ma jednocześnie charakter normatywny, co podkreśla się w *Przedmowie (Uvod)*.

W skomplikowanej rzeczywistości, także pod wieloma względami i sytuacji językowej, jej autorzy stanęli przed niezwykle trudnym zadaniem. Przypomnijmy, że ze spisu ludności przeprowadzonego w maju 1991 r. w BiH na pytanie skierowane do respondentów o to, jak określają swój język ojczysty, wyłoniło się jego czterdzieści osiem nazw (!)², począwszy od takich, jak *bosanski*, *srpskohrvatski*, *srpski*, *hrvatski*, *hrvatskosrpski*, *jugoslovenski*, *romski*, *krajiški*, poprzez *albanski*, *bošnjacki*, *srpskohrvatski* i *hrvatskosrpski*, *ukrajinski*, *muslimanski*, *bosanskohercegovački*, *slovenački*, *makedonski*, *rumunski*, *njemački*, *mađarski*, *rusinski*, *italijanski*, *islamski*, *češki*, *hrvatskosrpski* i *srpskohrvatski*, *turski*, *ruski*, *poljski*, do takich języków, jak *slovački*, *crnogorski*, *pravoslavni*, *bosanskosrpskohrvatski*, *bugarski*, *bosanskohrvatski*, *katolički*, *hrvatskobosanski*, *hercegovačkobosanski*, *bosanskomuslimanski*, *bosanskosrpski*, *grčki*, *hercegbosanski-hvatskosrpski*, *jevrejski*, *srpsko-hrvatsko-srpski-bosanski*, *bosanskoromski*, *sandžacki*, *bosanskojugoslovenski*, *dalmatinski*, *bošnjackosrpskohrvatski*, *bosanskohrvatskosrpski*, *romski bosanski*. Z tej liczby trzydzieści nazw języka zostało podanych przez użytkowników języka w BiH opartego na nowosztokawszczyźnie. Świadomi takiej sytuacji autorzy *Gramatyki*, wobec podstawowych pytań, do jakiego odbiorcy jest kierowana *Gramatika bosanskog jezika* i w związku z istniejącą sytuacją językową jakie powinna mieć metodologiczne i językowe zaplecze, stanęli przed ogromnym wyzwaniem. We *Wstępie* do niej autorzy piszą:

Gramatika koju predajemo javnosti nastala je, dakle, kao plod nastojanja da se bosanskome jeziku u oblasti gramatičke norme postavе čvrsti temelji. Ona je po svojoj naravi opisna i normativna, a u daljem procesu normiranja bosanskog jezika moći će – nadamo se – poslužiti kao osnovica [...] Kako bi se stekla šira saznanja o bosanskome standardnom jeziku i njegovu razvoju, uvodni je dio duži negoli je to uobičajeno u ovakvim knjigama. [*Gramatika* 2000: 15]

² W celu ukazania zamętu, jaki panował wśród części użytkowników wobec nazwy języka ojczystego oraz dla orientacji czytelnika co do językowej różnorodności w BiH, przytaczam te dane w całości za www.bs.wikipedia.org (15.03.2016).

W zamierzeniu autorów drugiej w dziejach BiH gramatyki było słuzenie tym przede wszystkim, którzy identyfikują się z *bosniackością*³.

Przypomnimy, że tradycja bośniackich gramatyk była znikoma, za pierwszą gramatykę bośniacką, wydaną w BiH uważa się publikację *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole* niepodpisanego, choć znanego autora – Frane Vuleticia, która została wydana na potrzeby szkolnictwa wszystkich wyznań w 1890 r. Miała ona wiele wydań i była w użyciu do 1911 r., od 1908 r. nosiła tytuł *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika*. Została wydana w alfabecie łacińskim, a zaraz potem i w cyrylicim.

Do 2000 r. nie było w Bośni odrębnych gramatyk tego języka. Przez ponad osiemdziesiąt lat, do rozpadu Jugosławii, zgodnie z prowadzoną polityką unifikacyjną, traktującą język w BiH jako równorzędny wariant w stosunku do wariantu serbskiego i chorwackiego (bosanska varijanta srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezika), w którym widziano na każdym jego poziomie mieszanek serbskich i chorwackich elementów. Na fali działań w kierunku emancypacji językowej (głównie Chorwatów) na początku lat 80. XX w. ukazał się artykuł serbskiego lingwisty z Sarajewa, S. Jankovicia, w którym autor, upominając się o etniczny język dla BiH, wykazywał, że nie jest to słabo zróżnicowany i niespecyficzny wariant języka serbsko-chorwackiego/chorwacko-serbskiego, lecz postać językana tyle charakterystycznego, odmiennego, że należy go traktować jako trzeci równoprawny wariant w stosunku do dwóch powyższych [Janković 1982]. Janković widział w nim obok aktualnej normy literackiej także znaczącą potencjalną, używaną w sytuacjach nieformalnych, w której zawarte byłyby elementy tradycji kulturowej inarodowej tożsamości Bośniaków⁴.

Struktura [*Gramatyki* 2000] przedstawia się następująco. Po krótkim wstępie (s. 15–16) zawarte jest *Wprowadzenie / Przedmowa*, po czym następują kolejne jej części, przyjęte zgodnie z tradycyjną koncepcją stosowaną w gramatykach opisowych – po części poświęconej fonetyce i fonologii: *Fonetika i fonologija* (s. 83–118), zaprezentowana jest morfonologia *Morfonologija* (s. 119–172); dalej *Morfologija* (s. 173–303); osobno słowotwórstwo *Tvorba riječi* (s. 304–326) i na końcu rozdział poświęcony składni - *Sintaksa* (s. 327–474)⁵.

Jako że *Gramatyka* jest kierowana do szerokiego grona odbiorców, co się we *Wstępie*, jak wspomnieliśmy, podkreśla – począwszy od uczniów szkół średnich, studentów, nauczycieli języka ojczystego (bośniackiego) i innych, zainteresowa-

³ [*Gramatika* 2000] zawsze była traktowana, jako jedna z gramatyk używanych w BiH, w zależności od narodowościowej deklaracji uczących się, czego przejawem są możliwości studiowania na Uniwersytecie w Sarajewie na Wydziale Filozoficznym, gdzie znajduje się Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik.

⁴ Dyskusję na temat roli tzw. *normy potencjalnej* obok aktualnej otworzył Skvorcov 1970.

⁵ Celem artykułu nie jest jeszcze jedna ocena merytoryczna *Gramatyki* ze względu na przyjętą metodologię i jej gramatyczną zawartość, czyli *de facto* jej recenzja.

nych językiem bośniackim, jej autorzy dali obszerne wprowadzenie, które dla jednych odbiorców (uczniów) stanowi novum informacyjne, dla innych przypomnienie określonych zagadnień. Z liczącej 476 stron *Gramatyki* blisko 1/8 jej objętości zajmuje *Wprowadzenie (Uvod)*, zawarte na s. 21–82. Jego autorem jest Dž. Jahić. Ma ono charakter w dużej mierze diachroniczny, co ma swoje uzasadnienie, gdyż ma na celu przybliżyć, oczywiście skrótowo, językowe losy samego języka Bośniaków na słowiańskim tle od najdawniejszych dziejów.

Wprowadzenie (Predgovor) składa się z dziewięciu podrozdziałów, w których autor wprowadza chronologicznie podstawowe informacje dotyczące sytuacji językowej, poczynając od krótkiego podrozdziału *Bosanski jezik* (s. 21), gdzie wychodzi od wspólnoty indoeuropejskiej, poprzez prasłowiańską i południowosłowiańską, w tym starocerkiewno-słowiańską, umiejscawiając w tzw. diasystemie środkowopołudniowosłowiańskim tę część sztokawszczyzny, z której wykształcił się standardowy język bośniacki.

W podrozdziale *Tri perioda razvoja bosanskog govornog jezika* prezentacja dziejów języka jest już bardziej szczegółowa, oparta na danych z tamtejszego piśmiennictwa. Na jego podstawie którego zostały wyróżnione trzy okresy (i stadia rozwojowe), a mianowicie: 1. okres – do końca XII w., który charakteryzowało małe językowe zróżnicowanie; podczas gdy 2. okres – od pocz. XIII w. do połowy XV w. – odznacza się większym zróżnicowaniem, doszło bowiem wówczas do istotnych zmian wewnątrzsystemowych o charakterze przede wszystkim fonetycznym i morfologicznym; natomiast w 3. okresie – od poł. XV w. – kiedy miały miejsce znaczne migracje ludności, zachodzi mniej zmian wewnątrz systemu językowego, a pojawia się więcej zewnętrznych uwarunkowań i wpływów na tę część diasystemu środkowopołudniowosłowiańskiego. Na początku 3. okresu (tj. od poł. XV w.) dochodzi do masowej islamizacji [„dolazi do masovne islamicizacije”] [*Gramatika* 2000: 33], która miała duże znaczenie dla dyferencjacji tej części sztokawszczyzny, a także utrzymywała starsze, archaiczne cechy językowe. Jak pisze autor:

Islamizacija stanovništva djeluje u pravcu konzerviranja jezičkih osobina. Islamizirano stanovništvo u doba turskih ratova i u vrijeme velikih migracija ostaje relativno stabilno manje pokretljivo od pripadnika drugih srodnih dijalekata. Ono uspijeva sačuvati vezu sa srednjim vijekom, odnosno sa predemigracionim stanjem od četiri prvobitna bosanska dijalekata. Bošnjačko stanovništvo u čaršijama dobrim dijelom također čuva starije govorne osobine. Zato će se ti govori vremenom uobličavati i kao posebne oaze bosanskoga jezika, koje u sebi sardže i stare (slavenske) i nove orijentalne osobine. [*Gramatika* 2000: 34]

Bośniacki, według ujęcia we *Wprowadzeniu*, ma pięć dialektów oraz czternaście poddialektów, wyodrębnionych już z pozycji samego języka bośniackiego, tj. cztery są macierzyste, a piąty – w Sandżaku, którym posługują się sandżaccy

Bośniacy zamieszkujący od XVI w. w granicach bośniackiego paszalu. Ten podział dialektalny nie nawiązuje do istniejącego wcześniej trójdzielnego podziału całego obszaru sztokawszczyzny na *narječje* – *dialekty* – *gwary*, uwzględnia tylko stan języka dialektalnego i gwarowego w granicach politycznych bośniacko-chorwackiej części BiH.

Podana językowa charakterystyka tych dialektówoparta została na źródłach dialektologicznych, ostatni – sandżacki dialekt został scharakteryzowany jako ten, który składa się z najbardziej archaicznych gwar, do którego słabo przeniknęły cechy południowozachodniej nowosztokawszczyzny, do dzisiaj odznacza się on starszotkawską trójczłonową akcentuacją i archaiczną fleksją. I chociaż dialekt ten przesunął się z czasem nieco w kierunku północnego wschodu, to generalnie zachował stare bośniackie cechy, przede wszystkim mieszany ijekawsko-ekawski refleks jata w rejonie miasta Novi Pazar i Bijelo Polje [*Gramatika* 2000: 38].

Omawiając wspólne cechy sztokawskich bośniackich dialektów, podkreśla się, że są to słowiańskiej południowosłowiańskie cechy wspólne, a obok nich na poziomie fonetycznym, morfologicznym (słowotwórczym) i leksykalnym występują orientalizmy, w tym turczyzmy Zdaniem autora *Przedmowy*, w zasobie fonetycznym w Bośni środkowej występuje *h* i *f* w sytuacjach uzasadnionych etymologicznie (na pozostałym sztokawskim obszarze *h* zanikło, albo jest realizowane bardzo słabo). Poza tym dokonana się zmiana w zasobie fonetycznym i fonologicznym w zakresie afrykat, i tak zamiast dwóch par afrykat: *č* i *ć*, *dž* i *đ* w środkowej i wschodniej Bośni oraz w Sandżaku występują elementy pośrednie. Przywołuje autor także inne cechy, takie jak pozostałości starej akcentuacji, śćakawizm, ikawizmy. Podkreśla też autor rolę *čaršiji* w zachowaniu starych cech językowych, nie wyjaśniając, że chodzi przede wszystkim o zachowawczy, tradycyjny sposób życia, który nie sprzyjał także zmianom językowym.

Przybliżając chronologicznie takie powszechnie znane wydarzenia związane z polityką językową, jak Umowa Wiedeńska (*Bečki dogovor*) i Umowa Nowosadzka (*Novosadski dogovor*), we *Wprowadzeniu* podkreśla się, że nie uwzględniły one pod żadnym względem bośniackiej tradycji, chociaż należy pamiętać (o czym nie ma wzmianki w tekście *Gramatyki*), że Umowę Nowosadzką podpisał m.in. profesor Uniwersytetu w Sarajewie – J. Vuković.

W czasach po aneksji BiH przez Austro-Węgry na przełomie wieków w szkołach wyznaniowych podręczniki były w języku tureckim, a „od 1884 r. jezik bosanski je ušao u nastavni plan ruždije“ [*Gramatika* 2000: 57]. W swoim dalszym przeglądzie najważniejszych faktów związanych z losami języka w BiH wspomina autor takie postacie, jak Sejfudin Proho, Omer Humo, Ibrahim Seljubac, którzy opowiadali się za wprowadzeniem języka bośniackiego do szkół. W tym czasie pojawiła się pierwsza dwujęzyczna gramatyka turecko-bośniacka i bośniacko-turecka, autorstwa Edhema Berbicia, wydana w Istambule w roku 1893. W 1913 r. wprowadzono język bośniacki i ortografię niearabską do szkół [„mada se već tada

taj jezik zvanično nije tako nazivao“ [Gramatika 2000: 57]⁶. Warto wspomnieć, że utrzymywała się vukowska tradycja głosząca, że jest to język serbski.

W *Gramatyce* nie podaje się informacji na temat tradycji nazewnictwa dotyczącej języka, zapewne dlatego, że kwestia ta została szeroko omówiona już wcześniej u Halilovicia [Halilović 1991], przedyskutowana w prasie lingwistycznej i w mediach. Stwierdza jednak autor, że: „Bošnjaci, dakle, govore svojim dijalektima (imaju pet dijalekata, koji svi pripadaju štokavskom nariječju), zatim se služe standardnim odnosno književnim jezikom, razgovornim jezikom i raznim žargonima. Sve te različite vrste jezičke upotrebe čine jezik Bošnjaka, koji se naziva općim imenom bosanski jezik“ [Gramatika 2000: 67] i dalej „književni jezik jenastavljač pisane tradicije iz starih vjekova“ [Gramatika 2000: 68].

W wyniku wojny 1992–1995 doszło do ważnej zmiany w sytuacji dialektalnej, którą się określa jako *lingvocid*. W wyniku eksterminacji i wysiedleń ludności muzułmańskiej znikły stare gwary w środkowej Bośni, co odnotowuje się we *Wprowadzeniu*.

Jakie refleksje się nasuwają po latach, kiedy opadły emocje wokół *Gramatyki*? Jej ukazanie się w 2000 r. było ważnym wydarzeniem, nie tylko naukowym, ale i kulturowym, a nawet politycznym. Usankcjonowała ona w pewien sposób język tej grupy etnicznej. Jest to gramatyka języka bośniackiego, a nie boszniackiego, stanowiąc kontynuację tradycji co do jego nazwy *bosanski* od pierwszych wzmianek o nim. Wbrew woli bezpośrednich zainteresowanych, rodzimych użytkowników języka istnieją pozabośniackie środowiska, które forsują nazwę *bošnjački jezik*. Ten problem został uwzględniony.

Po wydaniu *Gramatyki* ukazało się wiele jej recenzji, były one bardzo zróżnicowane w swojej warstwie krytycznej; od bardzo pozytywnych, czyli „hwalospijeva“, do recenzji negatywnych, a nawet całkowicie ją odrzucających. Skrajnie negatywną recenzję wystawił jej Autorom sarajewski anglista M. Riđanović, który wydał ją w postaci książki, co jest niewątpliwym ewenementem w tradycji recenzenckiej [Riđanović 2003].

Postawił, obok wielu innych, kardynalny zarzut że „Gramatika bosanskoga jezika je vrlo loš plagijat hrvatske gramatik“⁷. Tutaj należało by wprowadzić osobny wątek rozważań, dotyczący przede wszystkim kwestii, kiedy można mówić o plagiacie w gramatyce?⁸ Ze względu na nienaukowe i skrajnie subiektywne podejście Riđanovicia, z założenia w nieakceptowalnym języku nienawiści dezawuuujące całą jej zawartość, trudno polemizować z jego zarzutami, w tym z zarzutem

⁶ Utrzymywała się vukowska tradycja głosząca, że jest to język serbski.

⁷ Celem artykułu nie jest jeszcze jedna merytoryczna ocena jej zawartości, lecz ukazanie jej, niezależnie od dyskusyjnych merytorycznie.

⁸ Ze względu na szczupłość miejsca i odrębną, obszerną problematykę nie rozwijamy tego zagadnienia w niniejszym artykule.

popęlnienia plagiatu. W recenzji-książce zostały przekraczane jaskrawo granice naukowości. Przy takiej bliskości systemów gramatycznych, jaka istnieje między między systemem chorwackim i bośniackim, trudno je traktować jako podlegające plagiatowaniu, a nawet niejako „z góry” skazane na działania plagiatowe? Autorzy *Gramatyki* niewątpliwie czerpali metodologiczne inspiracje z chorwackiej gramatyki, wysoko ocenianej w gronie słowiańskich gramatyk, co stanowi koronny zarzut kilku recenzji, także doradcami autorów i recenzentami gramatyki byli uznani chorwaccy lingwiści – I. Pranjković i J. Silić, mający w swoim dorobku gramatyki języka chorwackiego, co wydaje się nie naruszać dobrych obyczajów przyjętych w działalności naukowej. Jako kuriozalne pociągnięcie należy również potraktować metarecenzję, to jest recenzję do książki Riđanovicia autorstwa S. Kordić [Kordić 2006], w której krytyka autorki ogranicza się do cytowania fragmentów z książki Riđanovicia i przyznawania mu racji.

Ta spora biblioteka materiałów krytycznych stanowi sama w sobie cenny materiał badawczy – nie tylko dla lingwistów, ale szerzej – różnie metodologicznie zorientowanych badaczy dyskursu lingwistycznego, politycznego, kulturowego itd.

Autorzy recenzji często nie zauważali stanowiska autorów *Gramatyki*, którzy przyjęli, jak się wydaje, jak najbardziej właściwą strategię metodologiczną i socjolingwistyczną dla opisu sztokawskiego systemu gramatycznego na terenie BiH.

Po lekturze nasuwają się następujące wnioski co do oceny *Wprowadzenia*, stanowiącego nie tylko typowe wprowadzenie do gramatyki, lecz także prezentujące niepodważalne, jak się wydaje, aspekty pewnej odrębności i narodowej tożsamości. Przy ocenie *Wprowadzenia*, stanowiącego zapowiedź tego, co znajduje się dalej, narzuca się to, że:

- nie udowadnia się w niej prawa do własnego języka i jego nazywania, gdyż ma on długą, powszechnie znaną ze źródeł tradycję;
- nie walczy się w nim o bośniacką tożsamość, ani też nie udowadnia się jej, gdyż jest ona od wieków mocno obecna, zakorzeniona w BiH i nie ma potrzeby przyjęcia takiej strategii;
- *Gramatika* 2000 w żaden sposób nie nawiązuje do kwestii związanych z którąkolwiek konfesją obecną na terenie BiH ani też nie podkreśla w sposób nieadekwatny do stanu faktycznego roli islamu w zmianach językowych;
- przejawem bośniackiej tożsamości w *Gramatyce*, nawiązującej do przeszłości, bywają *nomina propria*, najczęściej nazwy osobowe, związane z kulturą islamu, występujące w przykładach stanowiących egzemplifikację danego zjawiska gramatycznego;
- w *Przedmowie* określa się język standardowy, ponaddialektalny jako nowosztokawsko-ijekawski, z niewielkimi zmianami w stosunku do sztokawskiej fonetyki i fonologii, pojawia się głoska i fonem *h* w wyrazach pochodzenia orientального, tam, gdzie jest to etymologicznie uzasadnione. Pojawia się ono w egzemplifikacji zjawisk, podobnie jak nazwy własne.

W *Gramatyce* przyjmuje się jako oczywisty fakt istnienia Boszniaków (Bošnjak) jako ludności słowiańskiej (rzadziej potomków Turków z czasów osmańskich). Może dla słabiej zorientowanego odbiorcy przydałby się komentarz dotyczący kwestii terminologicznej, związanej z *nomen ethnicum Bosanac* wobec Bošnjak. Ten pierwszy to mieszkaniec Bośni ze względu na terytorium i przynależność państwową, podczas gdy Bošnjak jest neutralne co do konfesji, informację o konfesji zawiera *Musliman*. Mimo że od wydania *Gramatyki* minęło piętnaście lat, sama nazwa *bosanski jezik* wciąż poza BiH nie ma pełnej akceptacji⁹.

Niedawne oświadczenie I. Klajna w imieniu Serbskiej Akademii Nauk (SANU) dystansujące się wobec stanowiska, że nazwa *bosanski* notowana jest w źródłach już od XII, to jest od *Povelji Kulina bana* z 1189 r., nie stanowi żadnego argumentu, gdyż zdaniem serbskiego akademika *sve zastarelo i danas ne važi..* W tymże stanowisku uważa się, że *nomen ethnicum Bošnjak* winno generować i nazwę języka *bošnjački*, w żadnym wypadku nie powinno nawiązywać do nazwy państwa *Bosna* i stanowić przymiotnika od niej – *bosanski*. Dodajmy, że Bośniacy konsekwentnie nie akceptują terminu *bošnjački jezik*, broniąc stanowczo swojej tradycji, także nazewnictwej.

Pochodząca z Sarajewa wiedeńska slawistka Jagoda Jurić-Kappel, „dając prawo” etnicznej ludności BiH co do wyboru nazwy swojego języka, wypowiedziała się w dyskusji bezpośrednio po wydaniu *Gramatyki*:

Sam naziv određenoga jezika ne govori i ne mora govoriti sam sobom ništa posebno. Ime istoga jezika se može mijenjati, a isti naziv može obilježavati različite pojave. To, praktično, znači da je naziv bosanski jezik u dugom istorijskom trajanju „pokrivao” različite pojmovne sadržaje, koji nemaju veze s onim što se danas njime obilježava – standardnim idiomom Bošnjaka [Jurić-Kappel 2001].

Nawiązała do wypowiedzi S. Halilovicia [Halilović 1991], który we wstępie do swojej monografii [Halilović 1991] dekadę wcześniej napisał:

Narodno ime **bosanski jezik** kroz povijest je mijenjalo svoju sadržinu: prvotno bi-jaše imenom svih žitelja zemlje Bosne, da bi se – od kraja 19. vijeka naovamo – svelo, uglavnom, na osnovno ime maternjeg jzika Bosanskih Muslimana, islamiziranoga slavenskog stanovništva u Bosni i Hercegovini i Jugoslavije uopće. To ime čuva i brojna bosanskomuslimanska emigracija u Turskoj, i drugdje. Bosanski Muslimani

⁹ Brak jest badań na temat aktualnego użycia nazw języka w BiH. Badania, które niedawno prowadziła A. Ljevo-Ovčina co do używanej nazwy języka bośniackiego w Rosji wykazały, że nie ma on tam nadal ujednoliconej jednej nazwy; najczęściej używa się tam nadal określeń srpskohrvatki/hrvatskosrpski, znacznie rzadziej bosanski lub bošnjački. [Ljevo-Ovčina 2012].

u tom imenu podrayumijevaju svoju ukupnu jezičku aktivnost u prošlosti i danas, stoga je **bosanski jezik** izraz cjelokupnoga njihovog života, njihova „kulturna smotra“ [Halilović 1991:7].

W wydanej niedawno książce J. Jurić-Kappel swoje rozważania i swój stosunek do dyskusji dotyczącej relacji między nazwą **bosanski** i **bošnjački jezik** tak podsumowała:

Bez obzira kako Bošnjaci nominirali svoj jezik, moraju pristati na to da i ostali stanovnici Bosne i Hercegovine jezik kojim se služe nazivaju onako kako žele – za sada većina svojim nacionalnim imenom [Jurić-Kappel 2013: 165].

Warto podkreślić podstawową wartość, obecną w historii sztokawszczyzny na terenie BiH, a mianowicie nieprzerwaną ciągłość rozwoju języka, wynikającej tak z wewnętrznych praw języka, jak i zewnętrznych socjolingwistycznych uwarunkowań. Te drugie, wynikające w dużej mierze z losów historycznych, miały jednak mniej istotny charakter, nie zaburzyły jego istoty¹⁰. Reasumując, należy podkreślić, że bośniacka *Gramatyka* z 2000 r, niezależnie od mniej czy bardziej krytycznych uwag co do merytorycznych ujęć i interpretacji poszczególnych problemów gramatycznych, zajmuje znaczące miejsce jako publikacja wyrażająca narodową tożsamość ludności od wielu wieków zamieszkujących tereny Bośni i Hercegowiny. Stanowi ona istotne ogniwo w tożsamościowej bośniackiej literaturze, i jako taka jest dobrym punktem wyjścia do opracowania następnych bośniackich (i innych) gramatyk. Z całą pewnością potrzebna jest w BiH gramatyka dla potrzeb edukacyjnych szkolnictwa średniego, która by uwzględniała nowe spojrzenie na wiele zjawisk językowych; podstawą takiego ujęcia mogłaby być omawiana *Gramatika bosanskog jezika*. Potrzebne jest także opracowanie gramatyki na poziomie akademickim, dla której zręby znajdziemy w tejże *Gramatyce*.

LITERATURA

- [*Gramatika* 2000] – Dž. Jahić, S. Halilović, I. Palić, *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica.
- [Barić i in. 1997] – E. Barić, M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- [Jurić-Kappel 2001] – J. Jurić-Kappel, *Dani*, 12.01.2001.
- [Jurić-Kappel 2013] – J. Jurić-Kappel, *Bosnien im Spiegel älterer Schriften–Bosna u ogledalu starije pismenosti. Philologische – linguistische Studien*, Edition Liaunieg, German, Croatian.

¹⁰ Nieciągły rozwój języków literackich miał miejsce w przypadku kilku języków słowiańskich, takich jak słoweński, czeski czy słowacki.

- [Halilović 1991] – S. Halilović, *Bosanski jezik*, Biblioteka Ključanin, Sarajevo.
- [Janković 1982] – S. Janković, *Distinktivni pokazatelji standardnojezičke varijantnosti*, „*Naše teme*“, t. XXVI, nr 5.
- [Kordić 2006] – S. Kordić, *Opravdana kritika*. Midhat Riđanović. *Totalni promašaj*, „Književna kritika“, t. IV, nr 7–8.
- [Ljevo-Ovčina 2012] – A. Ljevo-Ovčina, *Imenovanje bosanskog jezika u Rusiji: Ima libosanskog u ruskom?*, [w:] *Bosanskohercegovački slavistički kongres I: Zbornik radova*, knj. 1, Sarajevo.
- [Riđanović 2003] – M. Riđanović, *Totalni promašaj*, Šahinpašić, Sarajevo.
- [Skvorcov 1970] – L. J. Skvorcov, *Norma, literaturnyj jazyk. Kul'tura reči*, [w:] *Aktual'nye problemy kul'tury reči*, Moskva.
- [Vuletić 1890] – F. Vuletić, *Gramatika bosanskog jezika*, Nakladom Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
- [Вулеџић 1890] – Ф. Вулеџић, *Грамматика босанског језика*, Накладом Земаљске владе Босне и Херцеговине, Сарајево.

Źródła internetowe

www.bs.wikipedia.org. (15.03. 2016).
 www.bosnjaci.rs. (20.03. 2016)

Maria Cichońska

GRAMMAR AS A MEANS OF EXPRESSING NATIONAL IDENTITY (ON THE BASIS OF *THE GRAMMAR OF BOSNIAN LANGUAGE* WRITTEN BY DŽEVAD JAHIĆ, SENAHD HALILOVIĆ, ISMAIL PALIĆ)

(Summary)

It is said that in some sense grammar is the place where language meets and also reflects the culture in which it had originated, was further developed, and was widely used. It is also believed that every kind of grammar, including a descriptive grammar of a given language, to some extent shows the identity of the nation that speaks that particular language. *The Grammar of the Bosnian Language* published in Sarajevo in 2000, as only the second Bosnian grammar so far, was supposed to confirm the norm of the standard language used in the country of Bosnia and Hercegovina, which was established in Dayton Treaty in 1995. This article deals with chosen aspects of the *Grammar*, special attention is paid to factors contributing the most to the strengthening of Bosnian national identity.